

Erdélyi templomok kőből és fából

Szász erődítmények, székely várkapolnák, román haranglábak

A soknemzetiségű és sokvallású Erdély római katolikus, református, evangélikus, unitárius, görög katolikus és ortodox istenházait mutatja be kívülről és belülről Budapesten a Néprajzi Múzeum. A kamaratárlat 2012. március 18-ig látogatható. A kiállított, 1890 és 1945 között készült akvarelleket, ceruza- és tollrajzokat, sokszorosított grafikai lapokat, valamint fényképeket és más dokumentumokat *Tasnádi Zsuzsanna* kurátor válogatta az intézmény saját anyagából.

A manapság még elhanyagolt állapotukban is bátorságot és tekintélyt sugárzó szász erődtemplomok a XIV. és XVI. század között épültek a háromnyelvű városok – Medgyes (szászul Medwisch, románul Medias), Segesvár (Schäsbrich, Sighișoara), Brassó (Kruhnen, Brașov) és Nagyszeben (Hermestatt, Sibiu) – által határolt közép- és dél-erdélyi területeken. Bennük több korszak műalkotásai öröklődtek az utókorra: középkori freskómaradványok, vagy gótikus kőtöredékek mellett XVII. és XVIII. századi késő reneszánsz meg kora barokk, fából faragott és festett berendezések. *Makoldy József* – aki Nagyszebenben született, Brassóban érettségizett, a budapesti műegyetemen diplomázott és Münchenben tanult tovább – az első világhégés után kutatta

az erődtemplomokat. Elsősorban a Kárpát-kanyarban meghúzódó Barcaság (Burzenland, Țara Bârsei) ilyen szász építményeit, valamint a brassói gótikus Fekete-templomot tanulmányozta, amely egy tűzvész nyomán kormossá vált falairól kapta a nevét. Cikkei és rajzai az 1920-as években a Vasárnapi Újságban jelentek meg, de Százhalom (Hondrubechiu, Movile), Szászkezd (Keisd, Saschiz), Nagybaromlak (Wurmbach, Valea Viilor), Torja (Torian, Turia) vagy Homoródszentmárton (Sankt Marten, Mărtiniș) egyházi műemlékeiről önálló linotípia lapokat is közreadott. Erdélyi rajzsorozatából a Néprajzi Múzeum tizenöt eredeti lapot őriz. A legjelentősebb közülük a prázsmári (Tuartlen, Prejmer), illetve a szászhermányi (Huntschprich, Hărman) templomerőd.

Az előbbi első írásos említése 1235-ből való, szárnyas oltára 1450 körül készült, a XV. században a török terjeszkedés miatt bástyákkal és kettős védőfállal vették körül, amelyből a külső nem maradt az utókorra. A belső várfal mentén 275 kamra épült, ahol a lakosok az értékeiket őrizhették és maguk is meghúzódhattak a veszélyes időkben. Még iskolatermet is építettek a hosszabban tartó ostromzárak idejére. Evangélikus temploma a Ceausescu-diktatúra idején bekövetkezett tömeges német kivándorlás miatt

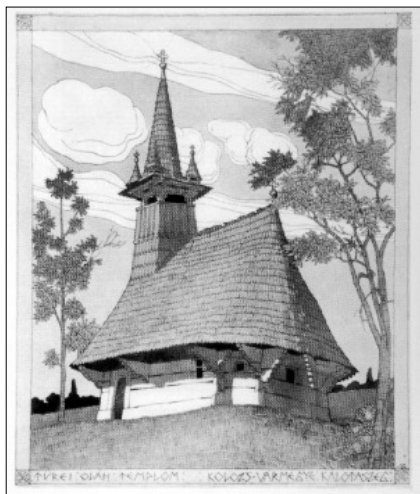

Makoldy József: A szászhermányi erődtemplom (1912) linotípia

Kós Károly:
Erdélyország népének
építészete (1907)
címloldal

Bokros Ferenc: A türei
román fatemplom
(1910-es évek)
ceruzarajz

jelenleg népművészeti múzeumként működik, ahol az egyszerű, fekete-fehér keresztiszemes szász hímzések mellett a kék növénymintákkal díszített szász mázas cserép bokályok is őrzik a néhai helybeliek emlékét. Szászhermány Brassótól északra, alig tíz kilométernyire fekszik. Először 1240-ben szerepelt oklevélben, XIII. századi templomát tizenkét méter magas várfal veszi körül. A XV. században hét védőtornyot és a belső várfalon belül ott lakásra is alkalmas szobákat építettek. Mivel Erdély határvonalán állott, több ízben feldúlták a törökök, románok, osztrákok, de Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadai és Rákóczi kurucjai is sikertelenül ostromolták. A székelyek az 1848-1849-es szabadságharc idején azonban elfoglalták. Az első világháború után végleg román fennhatóság alá került.

A magyar néprajzkutatás az 1900-as évektől foglalkozott behatóbban a magyarországi nemzetiségek építészetével, ezen belül a szilágysági, mezőségi vagy kalotaszegi magyar és román fatemplomokkal, amelyek a lakóházakból fejlődtek ki. Ezeket a csapolással és faszegekkel összeillesztett szerkezeteket magyar vagy román falusi ácsok, illetve faragással is foglalkozó molnárok készítették, akiknek az őrlésen

kívül állandó elfoglaltságukhoz tartozott a vízi- és szélmalomok faszervezeteinek építése és javítása is. Gyakran megtörtént, hogy az elavult fatemplomokat eladták és más településre költöztették. A haranglábak építési idejüknel jóval régebbi formákat őriztek meg és örökítették az utókorra. A magasba ugró torony gótikus eredetű, a tornác viszont reneszánsz stílusú. A mezőségi magyar fatemplomok egyszerűbb változatai kis tornyúak, a románok magas toronyfedéllel és erkéllyel, a déli oldalon pedig kiterjedt tornáccal készültek. Kalotaszegi jellegzetesség az árkados elem és a négy kicsi fiatorony, míg a Szilágyságban a hosszú törzsű tornyok voltak a jellemzők. *Kyskovszky* Ernő nagybányai rajztanár már 1904-ben jelezte például a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának, hogy az 1687-ben épült oláhláposi (Lăpuș) görög katolikus fatemplomot lebontják, s azt jó lenne megszerezni az intézmény számára. Kós Károly egyik korai rajza az 1760-ban épített és lebontásra került türei (Turea) román fatemplomot ábrázolja, amelyet saját magának szeretett volna megvásárolni. Terve nem sikerült, ezért ő is Budapestre írt, hogy feltétlenül szerezzék meg a Múzeumnak.

1911-ben *Semayer* Vilibáld néprajzkutató el is ment Türeire, megnézte a templomot és írásbeli javaslatot tett a megvásárlására, továbbá *Szinte* Gábor rajztanárnak a helyszíni felmérésre és tanulmányozásra. A vásárlás azonban végleg elhúzódott, az első világháború után pedig Romániához csatolták Erdélyt, így *Alexandru Tzigara-Samurcaș*, román művészettörténész közbenjárására a bukaresti Nemzeti Múzeum tulajdonába került. Csak 1947-ben állították fel a bukaresti Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, ahol jelenleg is látható. A türei templomról a budapesti kiállításon Kós Károly korabeli grafikájának másolata mellett *Bokros* Ferenc vázlatát is megtekinthetjük.

Kós Károly fiatal építészként, 1907-ben fél éves erdélyi ösztöndíjat kapott, amelynek révén Segesvár, Torockó, Kalotaszeg és a Székelyföld építészetét népművészetét tanulmányozta. Visszatérve, kéziratot állított össze „Erdélyország népének építészete” címmel, hogy így köszönje meg *Koronghi Lippich* Elek miniszteri tanácsosnak a támogatást. A kis díszalbumot menyasszonya és későbbi felesége – *Balázs* Ida –, a türei református pap leánya kalotaszegi fodorvászonba kötötte, majd írásos hímzéssel díszítette. Ezt az egyedi példányt az Országos Széchényi Könyvtár adta kölcsön a tárlatra. 1907-1922 között több festő és grafikus működött közre *Malonyay* Dezső „A magyar nép művészete” című kötetének illusztrálásában. *Huszka* József rajztanárt főleg a Szent Lászlót ábrázoló freskók meg a régi egyházi textíliák érdekelték, *Telegdy* Árpád leginkább a kalotaszegi fatornyos templomokat és haranglábakat örökítette meg. *Edvi* Illés Aladár és *Hende* Vince festőművészek a gödöllői iskola művészkollektíváján át kerültek közelebbi kapcsolatba Erdéllyel. Az ő munkáik is megtekinthetők a kiállításon, és még hosszasan folytathatnánk a felsorolást...